

Масицька Т. Є., Васейко Ю. С.

ФУНКЦІОНАЛЬНІ ОЗНАКИ ЛОКАТИВНОЇ СИНТАКСЕМИ ПРОСТОРОВОЇ СЕМАНТИКИ (НА МАТЕРІАЛІ ВИБРАНОЇ УКРАЇНСЬКОЇ ПРОЗИ ТА ЕСЕЇСТИКИ КІНЦЯ ХХ СТОЛІТТЯ)

Постановка проблеми. У теоретичному мовознавстві активізувалося вивчення проблематики функціонального синтаксису, що стосується досліджень функціональних компонентів реченнєвої структури. Питання визначення мінімальних синтаксичних одиниць реченнєвої конструкції, а також розгляд їх семантико-синтаксичного сполучувального обсягу належить до *актуальних* проблем функціонального синтаксису. В основі виділення досліджуваних одиниць лежить тип синтаксичного зв'язку (підрядний), основна увага приділяється диференційним семантико-синтаксичним ознакам. У синтаксичній системі сучасної української мови локативна синтаксема характеризується різноманітним функціональним навантаженням, тому її розгляд можливий у багатьох різновидах реченнєвих конструкцій.

Питання функціональних особливостей локативної синтаксеми неодноразово розглядалися у мовознавстві [11; 1; 2; 3; 4; 5; 7; 10], однак і надалі залишаються *актуальними*, оскільки потребують подальшого вивчення і опису усіх особливостей цих одиниць.

Метою нашого дослідження є аналіз функціональних особливостей локативних синтаксем просторової семантики, виявлення усіх можливих типів дієслівних предикатів, з якими поєднується досліджувана синтаксема. Для досягнення поставленої мети необхідно вирішити такі *завдання*: 1) розглянути типи дієслівних предикатів, з якими поєднується локативна синтаксема; 2) виявити контекстуальні особливості функціонування локативної синтаксеми. Основна увага спрямована на реченнєві конструкції, у яких представлена динамічна локалізація. Джерелом дослідження валентного сполучення локативної синтаксеми обрано українську прозу та есеїстику кінця ХХ століття. Локативність (від лат. (casus) locativus – місцевий відмінок) – семантична категорія, до якої входять усі різновиди просторового значення. Категорія виражає відображені в свідомості людей різноманітні просторові відношення предметів і явищ, зокрема їхнє місцеперебування, напрямок руху, контактність та дистантність розташування і под. [12, с. 296-297]. Як відзначає Н. М. Сологуб, поштовху перетворення локатива в прийменниковий відмінок сприяв розвиток граматичної специфіки місцевого відмінка, що йшов шляхом універсалізації, розширення семантичних різновидів іменників, що вживалися у формі місцевого відмінка [9, с. 115].

І. Р. Вихованець вказує, що локативна синтаксема функціонує переважно при трьох розрядах локативних дієслів: дієсловах власне-локативних, локативних дієсловах процесу і локативних дієсловах дії [2, с.130]. Локативна синтаксема просторової семантики функціонує у прийменниково-відмінкових формах іменників, що позначають дистанте розташування, вихідний і кінцевий пункти руху, шлях руху.

За нашими спостереженнями локативна синтаксема у досліджуваних творах найчастіше сполучається із чотиривалентними предикатами із семантикою пересування суб'єкта через певний простір, напр.: *бігти, брести, бродити, вийти, волочитися, забігти, зайти, іти, крокувати, кульгати, лізти, плентатися, повзти, прибігти, поволочитися, прийти, прикульгати, прилізти, приплентатися, приповзти, присунутися, приходити, пришкандибати, простувати, прямувати, сунутися, ходити, шкандибати* [8], напр.: 1) початковий пункт руху: *З якоїсь арки, приадає, вибігла жінка в трико і на ходу показала бігти за нею, він побіг, сапаючи в густому тумані, пірнаючи в безконечні арки (О. Лишега, с. 289); Господар мав це якусь справу і вийшов з дому (О. Лишега, с. 301); 2) кінцевий пункт руху: У них же він вийшов і почвалав до овочевого (Б. Жолдак, с. 203); Дарка знов пішла до школи (О.Забужко, с. 219); ... після суперечки раптово вискочив в коридор (Ю. Іздрик, с. 246); Я часто ходив в дитинстві у гості до дядька Петра, материного рідного брата (В. Кашка, с. 259); І ось ввійдуть в його життя дві гарні жінки – таємна дружина, таємна донька (Є. Кононенко, с. 269); 3) шлях руху: Він блукає у зграях дерев (Б. Жолдак, с. 204); Вони виходили з невідомості й губилися за видноколом (Ю. Іздрик, с. 247); Я веїтався кімнатами (Ю. Іздрик, с. 248); Лісновою світлицею тихо пройшлася мелодія (В. Кашка, с. 256); Він перебігає вулицю і приносить батон (О. Лишега, с. 307).*

Значна кількість у досліджуваних творах речень, у яких локативні синтаксеми валентно поєднуються із предикатами, які позначають рух у просторі за допомогою транспортного засобу (п'ятивалентні предикати), напр.: *вилетіти, вилітати, відлітати, відлітати, відлітати, виїжджати, виїжджувати, виїздити, виїхати, вимчати, випливати, від'їжджати, від'їхати, відпливати, в'їжджати, в'їздити, в'їхати, доїжджати, доїздити, доїхати, долетіти, домчати, допливати, доплисти, заїжджати, заїздити, заїхати, залетіти, залітати, запливати, заплести, їздити, їхати, летіти, мчати, над'їжджати, над'їздити, над'їхати, надлетіти, надлітати, надплисти, наїхати, наїжджувати, наїздити, об'їжджувати, об'їжджати, об'їздити, об'їхати, переїжджати, переїздити, переїхати, перелетіти, перелітати, перепливати, переплисти, під'їжджати, під'їздити, під'їхати, підлетіти, підлітати, підпливати, підплисти, повід'їжджати, повід'їздити, повідлітати, повідпливати, подоїжджати, подоїздити, поїздити, поїхати, полетіти, політати, полчати, поплисти, попереджжати, попереджити, проїжджати, проїжджувати, проїздити, проїхати, пролетіти, пролітати, промчати, пропливати, проплисти, роз'їжджати, роз'їздити, роз'їхати тощо* [8], напр.: 1) початковий пункт руху: *Але вечеряти їздили (з дому) в ресторан (О. Лишега, с. 306); 2) кінцевий пункт руху: дівчинка ... їздить з ними в неділю на Труханів острів (О. Забужко, с. 223); ... Одного ранку ... лісник-удівець ... поїхав до Бобровиці в справах (В. Кашка, с. 255); ... він твердо вирішив приїхати з півторарічним сином до свого будинку (Є. Кононенко, с. 268); ... ось вона приїхала до шефа (Є. Кононенко, с. 269); І він приїхав сюди у цей дрімучий край (О. Лишега, с. 304); 3) шлях руху: *Через весь Київ летіли туди, як на Бориспіль, до ресторану «Наталка» (О. Лишега, с. 306).**

Кількість реченнєвих конструкцій, у яких локативна синтаксема поєднується із шестивалентними предикатами, незначна. До шестивалентних дієслівних предикатів відносимо ті лексеми, які позначають об'єктне і суб'єктне переміщення. До них належать такі предикати, як: *внести, вносити, винести, виносити, віднести, відносити, донести, доносити, занести, занестися, заносити, заноситися, знести, нанести, наносити, наднести, надносити, нести, принести, приносити, перенести, переносити, піднести, підносити, пронести, проносити, рознести, розносити* та ін. [8], напр.: 1) початковий пункт руху: *Часом їх (яблука) виносять з утробы фургона,*

виносять, як тіла анонімних жертв (О. Лишега, с. 288); 2) кінцевий пункт руху: *Водії ... несли до ресторану запах бензину і стегу, пом'яті гаманці і гучно розмовляли* (Л. Пономаренко, с. 526); *Сусіди виносили сміття до машини* (Я. Павлюк, с. 429); ... *носили її раниці на квітник перед будинком* (В. Кашка, с. 262); 3) шлях руху: *Він ніс букет порожніми коридорами* (Б. Жолдак, с. 203); *Не вмикаючи світла, Памва поніс мішок довгим коридором просто до кімнати, безпомилково знаючи відстані до стін, шаф, полиць* (Т. Прохасько, с. 544).

Також незначною є група речень до яких входить локативна синтаксема, що сполучається з семивалентними дієслівними предикатами. Семивалентні дієслівні предикати позначають переміщення, напр.: *везти, ввозити, везти, вивезти, вивозити, відвезти, вивозити, відекспортувати, відекспортувати, відімпортувати, відімпортувати, відправити, відправляти, відтранспортувати, відтранспортувати, доекспортувати, доекспортувати, доімпортувати, доставити, доставляти, дотранспортувати, дотранспортувати, завезти, завозити, звезти, звозити, заекспортувати, заекспортувати, затранспортувати, затранспортувати, експортувати, імпортувати, навести, навозити, надвезти, надвозити, назвезти, назвозити, перевезти, перевозити, передоставити, передоставляти, переекспортувати, переекспортувати, переімпортувати, переімпортувати, переміщати, переміщувати, перетранспортувати, перетранспортувати, переправити, переправляти, повідвозити, повивозити, повозити, подоставляти, позавозити, позвозити, поекспортувати, поекспортувати, попереозити, потранспортувати, потранспортувати, привезти, привозити* тощо [8]. Ці дієслівні предикати становлять ієрархічно верхню групу дієслівних предикатів щодо їх валентної спроможності. В українській мові кількість семивалентних предикатів незначна і представлена серед акціональних дієслів руху, що позначають орієнтоване щодо початкового і кінцевого пункту переміщення об'єкта, яке здійснює суб'єкт через якийсь шлях або простір, напр.: 1) початковий пункт руху: ... *натирання ... приїзв Потіфар з ліванського храму Амона* (О. Кучерук, с. 275); *Пішов в екс кухню-кабінет, став на коліна перед образом, який привезли з його «палестин», з церкви* (Я. Павлюк, с. 427); *Це були селяни, котрі везли з-за гір вино до міста, звідки Памва* (Т. Прохасько, с. 541); 2) кінцевий пункт руху: *Веземо до мене, каже Микола* (О. Лишега, с. 307); ... *позеює лісовою стежиною, везе на собі бажаних розважитися на грици відьомське, не шабаш до рідної Водокачки* (А. Щербатюк, с. 604); 3) шлях руху: ... *її (мату) привозять (через річку) великим човном з того берега* (Ю. Андрухович, с. 24).

За нашими спостереженнями іноді локативна синтаксема є лексично не виражена, напр.: – *А дядя Юра приніс учора «Київський»* (С. Кононенко, с. 266); *Діти несли торби з хлібом і пачки кукурудзяних паличок, єдині сільські ласощі* (Г. Пагутяк, с. 472); *Я приніс вам волю* (К. Москалець, с. 367); *І «нокнув» на конячину так звично, ніби все своє життя одне лиш те й робив, що купував та перевозив концертні піаніно* (В. Кашка, с. 255); *Мені ж ... завозите трьох китайок, гарних, як місячне сяйво* (Я. Павлюк, с. 453). У цьому випадку значення локатива можливо відтворити за допомогою контексту, напр.: ... *дядько поїде купувати ще одне піаніно* (В. Кашка, с. 257) – ... *дядько поїде купувати ще одне піаніно (в місто)*. Локатив є конститутивним компонентом речення, але його реалізація може бути потенційною.

У художньому тексті локативна синтаксема на позначення вихідного пункту руху функціонує із прийменниками: *від, з (зі, із), з-за, з-поза, з-понад, з-під, з-перед, з-посеред, з-поміж (з-помежи), з-межи (з-між), з-позад*, кінцевого пункту руху – із прийменниками: *в, у, до, всередину, назад, наперед, у бік, у напрямі, у напрямку*, шляху руху – із прийменниками: *вдовж, вздовж, мимо, по, поздовж, подовж, повздовж, попереку, уперек*. Найчастотнішим є вживання локативної синтаксеми у функції шляху руху без прийменників

Локативна синтаксема просторової семантики функціонує у таких типах конструкцій: реченнєва конструкція **С + П_д + Л₁ + Л₂ + Л₃**, (її складають чотиривалентні дієслівні предикати, які вимагають участі суб'єкта, об'єкта, адресата і локатива); реченнєва конструкція **С + П_д + Ізп + Л₁ + Л₂ + Л₃** (її репрезентують суб'єкт, об'єкт, інструменталь і локатив); реченнєва конструкція **С + П_д + О + Ад + Л₁ + Л₂ + Л₃** (її характеризують суб'єкт, об'єкт, адресат і локатив); реченнєва конструкція **С + Д + О + Ад + Ізп + Л₁ + Л₂ + Л₃** (її утворюють семивалентні дієслівні предикати, які валентно сполучаються із суб'єктом, об'єктом, адресатом, інструментом і локативом) [6, с. 57-58]. Реченнєві типи представляють властивості, які притаманні конкретному типу речення як одиниці мови: його структурну схему і значення, семантичне значення кожного компонента, лівобічне і правобічне розташування компонентів, синтаксичні відношення між ними. Локативна синтаксема виражається правовалентними відмінками, зокрема: місцевим відмінком (домінуюче значення), орудним, знахідним, родовим і давальними відмінками. Статичну локалізацію передають місцевий і орудний відмінки, а динамічну – знахідний, давальний і родовий. Ці відмінки є основним засобом реалізації локатива.

Висновки. Локативна синтаксема просторової семантики сполучається з дієслівними предикатами із семантикою переміщення суб'єкта, що формують наступні групи: 1) опорний предикат «іти»; 2) опорні предикати «іхати», «летіти», «плисти»; 3) опорний предикат «носити»; 4) опорний предикат «везти». У сполученні з дієслівними предикатами кожної групи локативна синтаксема знає диференціації на початковий пункт руху, кінцевий пункт руху, шлях руху. У досліджуваних оповіданнях особливості локативної синтаксеми, яка функціонує у реченнях із п'ятивалентними, шестивалентними і семивалентними предикатами полягають у тому, що вона у більшості реченнєвих конструкцій позначає просторову семантику.

Література

- Андерш Й. Ф. Типологія простих дієслівних речень у чеській мові в зіставленні з українською. – К.: Наук. думка, 1987. – 191 с.
- Вихованець І. Р. Нариси з функціонального синтаксису української мови. – К.: Наук. думка, 1992. – 224 с.
- Вихованець І. Р. Граматика української мови. Синтаксис. – К.: Либідь, 1993. – 368 с.
- Гак В. Г. Теоретическая грамматика французского языка. – М.: Добросвет.: 2000. – 832 с.
- Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови: Синтаксис: монографія. – Донецьк, 2001. – 662 с.
- Масицька Т. Е. Реченнєві конструкції з локативними субстанціальними компонентами // Ученые записки Таврического национального университета им.В.И.Вернадского. – Серия «Филология» Т. 19(58). – №3. – С.56-59.
- Сенів М. Засоби вираження локативності у класичних мовах //Лінгвістичні студії: Вип.4.– 3б. наук.праць. – Донецьк: ДонДУ, 1998. – С.12-23.
- Словник української мови: В 11-ти томах. – К.: Наук. думка, 1970-1980.
- Сологуб Н. М. Синтаксична варіантність прийменниково-відмінкових конструкцій місцевого відмінка // Синтаксис словосполучення і простого речення. – К.: Наук. думка, 1975. – С. 115-120.

10. Степаненко Н. Локативні дієслівно-іменні конструкції з прийменниками напереріз, напередими в українській мові і їх відповідники в російській мові // Проблеми граматики, фонетики, лінгводидактики. – Полтава, 2001. – С.46-49.
11. Тимченко С. К. Локатив в українській мові: З Укр. Складні. – К. Вид-во Укр. Ан., 1925. – 71 с.
12. Українська мова. Енциклопедія. – К.: Укр. енцикл., 2000. – 752 с.

Джерела дослідження

1. Приватна колекція: Вибрана українська проза та есеїстика кінця ХХ століття / Упоряд., вступне слово, бібліограф. відомості та приміт. В. Габора. – Львів: ЛА «Піраміда», 2002. – 628 с.
2. Словник української мови: В 11-ти томах. – К.: Наук. думка, 1970 – 1980.

Махачавілі Р. К.

ЛЕКСИКО-СЕМАНТИЧНА ПАРАДИГМАТИКА КОМП'ЮТЕРНОЇ ТЕРМІНОЛЕКСИКИ

«Техносфера» сучасного буття представляє собою комплексну, інтегровану, багатовимірну сутність і являє собою об'єкт дослідження майже всіх галузей сучасної гуманітарної науки (філософії, психології, соціології, культурології, тощо) [1; 2; 3; 4]. В лінгвістичному аспекті, нові комп'ютерні реалії, які з'являються з незбагненною швидкістю, потребують негайного відображення в сучасній англійській мові.

Саме тому в останні роки в значній мірі зросли темпи збагачення словникового складу англійської мови. Як ніколи актуального змісту набуло поняття “неологізму”, як рушійної сили прогресу мови [5; 6]. Слід зазначити також, що особливо бурхливого розвитку в умовах сучасного етапу інформаційної революції набуває та сфера лексичних новоутворень англійської мови, яка безпосередньо співвідноситься з науково-технічним прогресом, тобто так звана “комп'ютерна термінологіка”.

Актуальність даної роботи в світлі найновіших тенденцій розвитку лексикології в цілому зумовлена її орієнтацією на дослідження комплексних парадигматичних аспектів загалу комп'ютерної лексики англійської мови, а також наявною потребою лінгвістичних досліджень у наведеній галузі, орієнтованих рівною мірою як на прикладний (практичний), так і на теоретичний (фундаментальний) аспекти. Безпосередньою метою статті є дослідження шляхів та механізмів розгалуження лексико-семантичних парадигм у межах загалу лінгвальних інновацій англійської мови у сфері новітніх технологій.

Надалі маємо вести мову про явище атракції синонімічних неологізмів навколо базових центрів словотвірних парадигм. На думку деяких науковців, наймотивованішим та найобґрунтованішим є розуміння синонімічного гнізда як історичного утворення для позначення одного поняття або низки тотожних понять [7; 8]. Визнання одного поняття, що лежить в основі синонімічного гнізда, теоретично з'ясує питання про межі останнього в рамках термінологічної системи. Однак, необхідно зауважити, що у термінологічних системах роль синонімії як системоформуючого фактору значно менша, ніж у системі загальновоживаної лексики, тому що в них (терміносистемах) реалізується переважно тільки різновид синонімії повного і часткового характеру.

Крім того, під час розгляду термінологічної синонімії, слід мати на увазі той факт, що саме поняття “синоніма” в термінології відрізняється від відповідного поняття в загальнолітературній мові. По-перше, у загальновоживаній мові синоніми – це, як правило, слова однієї частини мови. Синоніми у термінології – це терміни, що належать до одного й того ж денотата, але мають відмінності у поняттєвому плані, а також можуть відрізнятися семантикою словотвірних елементів, етимологією та особливостями функціонування. До того ж, за визначенням дослідників синонімами можуть бути термінологічні одиниці різних структурних рівнів та, навіть, різних знакових виражень [9; 10].

Необхідно зауважити, що явище синонімії здебільшого притаманне “молодим” терміносистемам (до яких, безперечно, відноситься і комп'ютерна) і являє собою результат пошуку найбільш раціональної номінації відповідного поняття, а також, прояв системності в термінах різних науково-технічних галузей.

Широкого розповсюдження в межах загалу лінгвальних інновацій сфери новітніх технологій набуває явище атракції синонімічних новоутворень навколо ключових понять, які, власне, і виступають центрами лексико-семантичних парадигм. До таких центрів ми пропонуємо відносити наступні поняття (як: а), „сфероцентричні” так і б), „антропосферичніричні” за природою):

- а) – „процес упровадження сучасних цифрових технологій”;
- „характеристика періоду “тотальної комп'ютеризації”;
- „метамова світу комп'ютерних технологій”;
- б) – „комп'ютерна” генерація”;
- „фахівець в галузі новітніх технологій”;
- „особа, відчужена від технічної сфери”, тощо.

У процесі дослідження системи сучасної комп'ютерної термінологіки англійської мови, доцільним є, на нашу думку, окреслити те науково-прогресивне тло, на якому саме і відбуваються зміни у мові. Так, необхідно зазначити, що здійснення “надзавдання” по впровадженню сучасних цифрових технологій найчастіше обертається так званими “революціями” у відповідних галузях [11]. З лінгвальної точки зору диний феномен знаходить своє відображення у виникненні цілої низки словосполучень, основою яких є поняття *revolution*. Наприклад: *cable revolution* – широке застосування кабельного телебачення, *wireless revolution* – широкомасштабне впровадження стільникового зв'язку, *network revolution* – комп'ютеризація підприємств. Загальною десигнацією цього процесу є термінологічна актуалізація поняття “кібернетичної революції” як такої – *cyber revolution*.

Крім того, за виникнення особливої метамови світу комп'ютерних технологій, навколо даного поняття розгалуженню підлягають одразу декілька груп термінів–неологізмів. По-перше, це нові лексичні одиниці, створені за допомогою розглянутого вище афіксоїда *cyber-*: *cyberjargon*, *cyberlingo*, *cyberspeech*, *cyberstyle*.

Але існує цілий ряд неологізмів, що з'явилися на основі нового словотворчого елемента *speak-*, який вживається здебільшого в значенні “професійний жаргон фахівців”. Так, наприклад, спеціальна термінологія, що використовується в роботі з програмним забезпеченням, позначається новоутворенням *software-speak*, а поняття жаргону, на якому спілкуються комп'ютерні “профи” відтепер відбивається неологізмом *guruspeak*, *Netspeak* або *bitespeak*. Існує також окрема мова так званих “хакерів”, або комп'ютерних “злодіїв” – *hackerspeak*: